

Михайло КРІЛЬ

ЛЬВІВ В УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКАХ ПОЧАТКУ ХХ ст.

Важливою складовою у націотворчих процесах бездержавних і малих народів Центрально-Східної Європи були культурні зв'язки, які в ХІХ ст. охопили практично всі сфери суспільного життя. Обмін загальнолюдськими цінностями став своєрідним каталізатором їх національного самоусвідомлення і культурного життя, а через нього ставилися й політичні завдання. З іншого боку, прилучення ширших верств читачів, глядачів, слухачів до скарбниці слов'янських культур, допомагали глибше зрозуміти навколишній світ. Можна вважати, що це був один зі способів інтелектуального й естетичного піднесення слов'ян. Загальнослов'янська думка, породжена внутрішніми потребами розвитку окремих народів, відтінила спільні риси їх культур і надала їм специфіки. За таких умов набули нового змісту українсько-білоруські зв'язки.

Дослідники розробляли і торкалися різних сюжетів цих взаємин у минулому. Свідченням цього є опублікована П. Охріменком спеціальна і тематично підібрана бібліографія праць¹. Ознайомлення з ними дає змогу відтворити широку панораму зв'язків двох народів. Водночас названі дослідження спонукають до роздумів, дальших розшуків джерельних матеріалів, узагальнень наявного фактичного матеріалу та зроблених на їх підставі висновків тощо. При цьому треба брати до уваги, що українсько-білоруські зв'язки налагоджувалися і розвивалися в умовах бездержавного існування двох народів у складі Російської і Австро-Угорської монархій. До їх складу землі українців і білорусів потрапили в різний час і за неоднакових обставин. Умови для культурного розвитку також були неоднаковими, а це певним чином впливало на процеси національно-культурного відродження українців і білорусів.

Після 1772 р. Галичина опинилася під скіпетром Габсбургів і зразу ж стала ареною експериментів, відомих як йосифінські реформи. Це допомогло краю швидко інтегруватися в загальноавстрійські суспільні процеси. Осередками українського культурного життя Галичини були міста, зокрема Львів з його давніми і тривкими традиціями в сфері міжнародних взаємин, а зі слов'янами зокрема. Вони значно поживалися в ХІХ ст., коли формулювалися і викристалізовувалися програми національних рухів слов'янських народів, відбувався обмін інформацією про культурні і духовні цінності. Розвитку взаємин сприяла наявність у Львові багатьох вищих шкіл і гімназій, культурно-наукових інституцій, громадсько-культурних установ тощо. Чимало львівських педагогів, учених, письменників, мистців проводили активну громадську роботу, мали контакти з чільними культурними діячами інших слов'янських народів, які на той час не мали своєї державності.

Для розвитку українсько-білоруських зв'язків і становлення українського білорусознавства зокрема багато зробив Іларіон Свенціцький. Його предки походили з Білорусі, через що він зацікавився білоруською історією, мовою і літературою. Серед його учителів у львівській академічній гімназії був білорус Павло Смоліковський, який, крім англійської, німецької, французької та італійської мов, розмовляв також по-білоруськи. Це не могло пройти повз увагу майбутнього знаного славіста.

Як засновник і перший директор українського Національного музею у Львові, він почав комплектувати в ньому спеціальний білоруський відділ². Це було зроблено на прохання білоруських національно-свідомих діячів, які проживали у Львові. Адже в умовах тогочасної Росії не могло бути навіть мови про білоруський національний музей. Водночас з білоруським відділом було створено також невеликі аналогічні збірки про інших слов'ян, що давало можливість порівняння і встановлення самобутності народного мистецтва кожного з цих слов'янських народів.

На початку ХХ ст. І.Свенціцький тричі відвідав білоруські землі (1904, 1906 і 1907 роках), внаслідок чого зібрав ряд експонатів, що свідчили про самобутне мистецтво білоруського народу. Серед них були білоруські стародруки, случцькі пояси та ін.

Під час третіх відвідин Білорусі І.Свенціцький особисто познайомився з Я.Купалою³ та його поетичними творами. Наступного року львівський учений опублікував брошуру “Відродження білоруського письменства”⁴. Це була не лише перша праця про білоруську літературу, видана за кордоном, але й перше глибоке дослідження білоруської літератури, починаючи з часів діяльності Ф.Скорини⁵ і закінчуючи сучасними І.Свенціцькому авторами. У цій праці І.Свенціцький підкреслив народність білоруської літератури, зробив аналіз творчості Ф.Богушевича⁶, Я.Лучіні⁷, Я.Купали, Я.Коласа⁸, А.Пашкевич. При цьому український учений зазначив, що своє дослідження він написав на підставі “особистих спостережень у Вітебську, Мінську і Вільні в 1904–1905 рр. і прямих безпосередніх зносин з народом”. Із цієї праці в Україні, а у Львові зокрема, громадськість довідалася про творчість початкуючих Я.Коласа і Я.Купали. На прикладі віршів Я.Коласа І.Свенціцький охарактеризував практично все суспільне життя тогочасної Білорусі⁹.

У 1909 р. ця праця була перекладена і опублікована по-білоруськи, але її відразу ж вилучила з обігу царська цензура. Проте вже у 1918 р. професор М.Янчук видав її російською мовою і використовував у навчальному курсі в Білоруському народному університеті, який був відкритий у Москві 1918 року.¹⁰ У статті “Основи відродження білоруського письменства”¹¹ і книжечці “Розквіт культурно-національного життя Східної Білорусі”¹² І.Свенціцький обґрунтував закономірність виникнення білоруської національної літератури як наслідок природного розвитку нації.

Крім Я.Купали, І.Свенціцький до часів Першої світової війни підтримував особисті і письмові контакти з іншими громадсько-культурними діячами Білорусі, зокрема з редактором часопису “Наша ніва”¹³. Як зазначив літературознавець з Дрогобича М.Шалата, в бібліотеці І.Свенціцького білорусистика складала кілька сотень видань¹⁴. Своїми дослідженнями І.Свенціцький зробив значний внесок у

розвиток як українського, так і білоруського народів та їх культур, утвердивши ще раз життєздатність й плідність взаємодії двох народів.

Предметом зацікавлення Івана Крип'якевича стала історична білорусистика. У 1909 р. він опублікував працю “Білоруси”, в якій дослідив питання українсько-білоруських зв'язків у минулому, акцентував увагу на спільній боротьбі двох народів з кримськими татарами, німецькими рицарями та ін.¹⁵ Ця праця І.Крип'якевича, яка також вийшла окремим виданням у бібліотечці “Просвітні листки” (1909, №30), розширила уявлення українського читача про білоруську літературу ХІХ – початку ХХ ст.¹⁶ Учений розглянув творчість Ф.Богушевича і Я.Лучіни, вказав на велике значення перших білоруських газет “Наша доля”¹⁷ і “Наша ніва” для розвитку нової білоруської літератури. Особливо докладно він розглянув літературну діяльність Я.Купали, помістив переклади його віршів українською мовою (“А хто там іде?”, “Пам'яті Шевченка”).

Активно популяризував білоруську літературу і Василь Щурат. У 1910 р. він у часописі “Діло” опублікував статтю “Шевченко – Желіговський – Чечот”. Згодом цей текст він помістив у книжці “Літературні нариси”¹⁸. Аналіз названої статті свідчить, що автор був добре ознайомлений з білоруським літературним і фольклорним матеріалом. У часописі “Неділя” В.Щурат опублікував анотацію на першу поетичну збірку Я.Коласа “Пісні жальби”. Крім цього, вчений надрукував велику статтю, приурочену до 25-ї річниці смерті В.Дуніна-Марцинкевича¹⁹, ознайомив українських читачів з анонімними творами білоруської літератури ХІХ ст. “Тарас на Парнасе”, “Пісня”.

Ряд оглядів, рецензій, відгуків на праці білоруських авторів написав та опублікував у “Записках Наукового товариства ім. Шевченка” фольклорист і етнограф В.Гнатюк. Зокрема, він проаналізував роботи з білоруського фольклору і етнографії, написані М.Никифоровським і М.Довнар-Запольським. Особливу увагу вчений звернув на працю М.Косіч “Литвини-білоруси Чернігівської губернії, їх побут і пісні”²⁰, яку в цілому оцінив негативно. У своїй рецензії В.Гнатюк, зокрема, писав так: “Всі виводи авторки ... не мають ніякої підстави і їх належить уважати за її суб'єктивні погляди і розумування без наукової вартості. Особливо безвартні вони тому, що вона раз локалізує їх, другий раз генералізує, і необізнаному з предметом може не раз здаватися, що все те, що вона говорить про своє родинне село Росухи, відноситься до цілої білоруської території ... А саме мішання назви “литвинів” із “білорусами”, яке бачимо з поданого повище титулу розділу та титулу цілої праці, вказує наглядно, що авторці далеко ще до розуміння задач етнографії ... Належить признати працю ... як таку, що не витримує навіть найлегшої критики”²¹.

Зацікавлення білоруською літературою виявив І.Франко. Зокрема, в “Історії української літератури” він чимало місця приділив давній білоруській літературі, розглядав її у тісному зв'язку із давньою українською літературою. І.Франку належить ряд висловлювань про духовне багатство білоруського народу, його культурні здобутки²². Цікаво зазначити, що І.Франко був серед тих перших українських громадсько-культурних діячів, які визнавали права білоруського народу на самостійний розвиток.

Чимало білорусів студіювали у навчальних закладах Львова, зокрема поетеса Алоїза Пашкевич²³. Наприкінці 1905 р. вона приїхала до Львова і спробувала

стати студенткою Львівського університету. На початку це їй не вдалося, але восени 1906 р. її зарахували вільною слухачкою на філософський факультет²⁴. У дослідницькій літературі наводяться версії, що в цьому їй допоміг І.Свенціцький, який закінчив названий факультет у 1899 р. і був знайомий з багатьма викладачами університету.

Увесь час навчання А.Пашкевич у Львівському університеті – це історія змагання за те, щоб бути повноправною студенткою. Адже тільки така форма навчання могла дозволити студенту написати і захистити докторську роботу. Для білоруської дівчини це виявилось доволі проблематично. Не маючи австрійського підданства, їй потрібно було подолати різні бюрократичні перешкоди, які обмежували іноземцям доступ до вищих шкіл в монархії Габсбургів.

У Львівському університеті А.Пашкевич як вільна слухачка упродовж дев'яти семестрів відвідувала заняття з історії давньої польської мови і літератури, які вів професор В.Брухнальський²⁵. Саме він, як керівник кафедри, підписав необхідну довідку для віденського міністерства освіти. У ній зазначалося, що студентка А.Пашкевич вивчає історію білоруського народного театру і розробляє наукову тему “Шопка і батлейка на Білій Русі у їх зв'язках з польською драматичною літературою”²⁶. У зв'язку з цим він просив перевести А.Пашкевич для стаціонарних університетських студій з тим, щоб надалі вона могла здати необхідні іспити і здобути науковий ступінь доктора філософії. Проте розв'язання цього питання затягнулося на кілька років. До того ж ускладнилися проблеми з її здоров'ям. Вона захворіла на туберкульоз і переїхала в 1908 р. до Закопаного в Польщі. Певний час студіювала на гуманітарному факультеті Краківського університету, згодом вийшла заміж і змінила прізвище. Проте думки про закінчення університету у Львові її не полишали. Цікаву інформацію з цього приводу містить лист А.Пашкевич до К.Студинського, написаний у Петербурзі і датований 2 грудня 1911 р. Незважаючи на те, що у 1976 р. він був опублікований в мінському виданні творів білоруської письменниці, ширшій науковій громадськості залишався маловідомим. У зв'язку з тим, що зміст листа безпосередньо стосується львівських студій А.Пашкевич, подаємо його повний текст у перекладі з білоруської мови на українську:

Вельми поважаний пане професор!

Не сердіться на мене, що так сміливо звертаюся до Вас з проханням, але моя університетська справа цього вимагає. Пан Мазуркевич у Відні обіцяв допомогти в моїй справі, якщо шановний пан професор напише йому листа. Із розмови з паном Мазуркевичем я зрозуміла, що він слова пана цінує як золото. Крім того, я дуже боюся, щоб не пропало моїх чотири з половиною роки Львівського університету, пишу з проханням до пана професора: моя справа тепер у Відні і буде залежати хто і як її поведе. П.Мазуркевич міг би багато зробити... Так може пан професор був би ласкавий до нього написати.

Перепрошую і залишаюся з великою повагою Алоїзія Пашкевич²⁷.

Листа К.Студинського до Мазуркевича, як і інших документів з цього приводу поки-що відшукати не було змоги. Проте відомо, що австрійське міністерство освіти дозволило А.Пашкевич стати повноправною студенткою Львівського університету і надіслало до Львова відповідний документ, датований 29 липня 1912 р. Однак А.Пашкевич провчилася в університеті лише один семестр 1912/1913 навч. р.

В одному з литовських архівів збереглося її студентське посвідчення. Воно має реєстраційний номер 4599, датоване 26 вересня 1912 р. і підписане професором В.Брухнальським. У вигляді світлини цей документ помістив у своєму дослідженні про білоруську письменницю Л.Арабей²⁸. Після від'їзду на канікули до Львова вона вже не повернулася.

Своє перебування у Львові А.Пашкевич використала для активної популяризації там білоруської літератури. До Львова їй прислали свої твори Я.Купала та інші письменники. Частина з них А.Пашкевич передала І.Свенціцькому, який їх опублікував у роботі “Відродження білоруського письменства”. Джерела свідчать, що для білорусистських зацікавлень І.Свенціцького А.Пашкевич була своєрідною живою енциклопедією білоруського громадсько-культурного і літературного життя. Завдяки їй вчений часом довідувався про цікаві новинки білоруської літератури значно швидше, ніж широка літературна громадськість у самій Білорусі. Білоруська поетеса знайомила І.Свенціцького з усіма видатними заходами білорусів, розповідала про вихід перших білоруських національних газет “Наша доля” та “Наша ніва”.

Природно, що культурні діячі Львова мали змогу знайомитись із творами самої А.Пашкевич. Вони також допомагали їй видавати в Україні ці твори. Зокрема, у листі від 28 червня 1906 р. до свого земляка, відомого громадського діяча і вченого Б.Епімаха-Шипіла²⁹ білоруська письменниця писала так: “Живу у Львові, з українцями, русинами і уніатами заводжу знайомства. Багато нам сприяють, допомагають у чому можуть. Тепер поки-що будуть друкувати по-білоруськи. Коли що маєте, пришліть. Я хочу довідатися від Вас, що чути з букварем, чи вже готовий, чи в нас буде фонетика наша білоруська. Це дуже важливо, бо тепер буду видавати популярні твори для народу, але не знаю, як чого триматися...”³⁰.

За таких умов у Львові в 1906 р. з'явився її “Гостинець для малих дітей”. Це був невеликий збірник, виданий білоруською мовою, але латинськими літерами. Він містив перекладені письменницею сім невеликих оповідань, загадки, приказки, прислів'я. Доречно зазначити, що цей збірник фольклорних матеріалів був першим виданням для дітей білоруською мовою.

У тому ж році в Жовкві в друкарні оо. Василіян А.Пашкевич видала по-білоруськи, але вже кириличними буквами (громадянським шрифтом), два збірники віршів – “Хрест на свободу” (15 с.) і “Скрыпка белорусска” (20 с.). Оскільки в царській Росії за ці твори письменниця зазнала переслідувань, вони були підписані псевдонімами. На титулі першої праці зазначено, що “написав Гаўрыла”, а другої – “Гаўрыли з Палацка”. В обох випадках місця видання не було вказано. Сьогодні ці книжечки зберігаються у відділі рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В.Стефаника.

Дух українського середовища, в якому тривалий час проживала А.Пашкевич, згодом вплинув на тематику праць поетеси. Так, в оповіданні “Зялёнка” прототипом до петербурзьких студентів виступають львівські³¹. В деяких інших творах теж звучить українська тема. Як видно, А.Пашкевич на початку ХХ ст. зробила вагомий внесок для розвитку українсько-білоруських літературних контактів і становлення білорусистики зокрема.

Зі Львовом пов'язане ім'я знаного білоруського бібліографа, літературознавця, перекладача Ромуальда Зямкевича (1881–1944). Ще під час навчання у Львівській

політехніці він перекладав новели В. Стефаніка. Згодом приїжджав до міста для роботи у бібліотеках і архівах.

Викладений матеріал свідчить, що українські вчені і письменники Львова цікавилися білоруською історією, культурою та літературою, популяризували її в українському середовищі. Вони підтримували контакти зі своїми білоруськими колегами, обмінювалися літературою та іншою інформацією. Окремі білоруси студіювали у львівських вищих школах, глибше пізнавали тогочасні українські реалії. Все це дає підставу говорити про тогочасний Львів як культурний осередок в історії українсько-білоруського єднання.

- ¹ *Ахрыменка П.* Бібліяграфічны ўказальнік прац аб беларуска-украінскіх літаратурных і фальзорных сувязях 1865–1965. Гомель, 1967.
- ² *Гембарович М.* Іларіон Семенович Свенціцький і мистецтвознаўство // Питання слов'янського мовознаўства. – Львів, 1958. – Вип. 5.
- ³ Луцевич Іван, псевд. Купала Янка (1882–1942) – білоруський поет, один з найвизначніших діячів національного Відродження. Переклав білоруською мовою “Слово о полку Ігоревім”, ряд творів Т. Шевченка, за мотивами українських народних пісень написав поему “Бондарівна” тощо.
- ⁴ *Свенціцький І.* Відроджене білоруського письменства. – Львів, 1908. – 58 с.
- ⁵ Скорина Франціск, Скарина Георгій (бл. 1490 – бл. 1551) – білоруський першодрукар.
- ⁶ Богушевич Франціск (1840–1900) – білоруський поет, учасник польського повстання 1863–1864 рр. Закінчив Ніжинський ліцей. Знав твори Т. Шевченка, які вплинули на його літературну діяльність.
- ⁷ Неслуховський Іван, псевд. Лучіна Янка (1851–1897) – білоруський поет, писав на теми селянського життя.
- ⁸ Міцкевич Константин, псевд. Колас Якуб (1882–1956) – білоруський письменник, один з основоположників нової білоруської літератури. Написав статтю “Т. Шевченко і білоруська література”, переклав і опублікував ряд поезій Т. Шевченка тощо.
- ⁹ *Шалата М.* Два сонця білоруського письменства // Жовтень. – 1982. – Ч. 11. – С. 97.
- ¹⁰ *Янчук Н. А.* Курс белоруссоведения: лекции, читанные в Белорусском народном университете в Москве летом 1918. – Москва, 1918–1920.
- ¹¹ *Свенціцький І.* Основи відродження білоруського письменства // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1914. – Т. 117 і 118. – С. 291–301.
- ¹² *Свенціцький І.* Розквіт культурно-національного життя Східної Білорусі. – Львів, 1928.
- ¹³ “Наша ніва” – щоденний громадсько-політичний, науково-просвітницький літературно-художній часопис. Перший номер вийшов у Вільні 23 листопада 1906 р.
- ¹⁴ Переважна більшість цих праць сьогодні зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. Василя Стефаніка. Серед них твори білоруських авторів, зокрема Я. Купали і Я. Коласа, на яких олівцем зроблені посторинкові помітки і зауваження, а також переклади на білоруську мову Софокла, А. Доде, О. Вайлда, Е. Ожежко та ін. – *М. К.*
- ¹⁵ *Крип'якевич І.* Білоруси // “Письмо з Просвіти”. – 1909. – №5. – С. 70–80.
- ¹⁶ *Крип'якевич І.* Білоруси. – Львів, 1909.
- ¹⁷ “Наша доля” – перший легальний білоруський громадсько-політичний і літературний часопис. Виходив у Вільні білоруською мовою кириличним і латинським шрифтом під редакцією І. Турекеса від 14 вересня 1906 р. до 11 січня 1907 р. Всього вийшло шість номерів. У виданні брали участь брати Іван і Антон Луцевичі та Алоїза Пашкевич.
- ¹⁸ *Щурат В.* Шевченко – Желіговський – Четот // Діло. – 1910. – 28 трав.; Передрук. в: *Щурат В.* Літературні начерки. – Львів, 1913. – С. 94–99.
- ¹⁹ Дунін-Марцинкевич Вікентій (1807–1884) – білоруський письменник, писав білоруською і польською мовами.

- ²⁰ *Косич М.* Литвины-белорусы Черніговской губернии: их быт и песни // Живая старина. – 1901. – № 2–4.
- ²¹ Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – 1903. – Т. 55. – Кн. 5.
- ²² *Ларчанка М.Г.* Сувязі беларускай літаратуры з літаратурамі суседніх славянскіх народаў 2 пал. XIX ст. – Мінск, 1958. – С. 83.
- ²³ Пашкевич Алоіза, псевд. Цётка, Тимчасовий та ін. (1876–1916) – білоруська письменніця. Писала вірші, оповідання, публіцистичні твори, наукові розвідки з історії білоруського народного театру тощо. Через написані революційного змісту вірші-прокламації переслідувалася російським царським урядом, через що переїхала до Львова. У 1906 р. проживала в будинку № 39 на вул. Сикстуській (тепер Дорошенка).
- ²⁴ *Арабей Л.* Цётка (Алоіза Пашкевіч). Мінск, 1956. – С. 23.
- ²⁵ Брухнальський Вільгельм (1859–1938) – польський літературознавець. У Львівському університеті працював доцентом (1900–1904), професором (1905–1906) і завідувачем (1907–1931) кафедри історії польської мови і літератури, був деканом гуманітарного факультету (1913).
- ²⁶ *Кабржыцкая Т.В.* Карані дружбы. Беларуска-українскія літаратурныя узаемазвязі пач. XX ст. – Мінск, 1976. – С. 88.
- ²⁷ Лист до К.Студинського від 2 грудня 1911 р. // Цётка. Твори. – Мінск, 1976. – С. 275.
- ²⁸ *Арабей Л.* Цётка (Алоіза Пашкевіч). – Мінск, 1956. – С. 25.
- ²⁹ Епімах-Шипіла Броніслав Ігнатович (1859–1934) – білоруський видавець і мовознавець. У 1891–1925 рр. працював у бібліотеці Петербурзького університету. Збирав матеріали з історії, фольклору і етнографії білорусів.
- ³⁰ Лист до Б. Епімах-Шипіла від 28 червня 1906 р. // Цётка. Твори. – Мінск, 1976. – С. 273
- ³¹ *Цётка.* Твори. – Мінск, 1976. – С. 126–136.